

Аспекти джайнізму

Стисла та оригінальна академічна праця, що звертається до витоків традиції джайнізму, спираючись на літературні та археологічні джерела. Вона розкриває основні принципи й елементи джайнізму та пояснює його ключові доктрини. Тут викладено засади джайнської етики, розказано історію джайнізму в різних регіонах Індії, наголошено важливість внеску джайнізму в індійську культуру.

До основного тексту доктор Санґаве додає словник найуживаніших у джайнізмі філософських і технічних термінів, а також вибрану бібліографію англomовних досліджень, присвячених джайнському вченню та культурі.

Сподіваємося, книга буде корисною як науковцям, так і всім охочим коректно і належним чином зрозуміти різні аспекти джайнізму.

Вілас Адинатх Сангаве

Аспекти джайнізму

Вілас Адинатх Санґаве

Аспекти джайнізму

Сафран
Київ 2023

УДК 234
С 18

Санґаве Вілас Адинатх

С 18 Аспекти джайнізму / пер. з англ. Ю. Завгородній, Д. Редька — К. :
Сафран, 2023. — 196 с. — Електронна версія
ISBN 978-617-8209-02-5

«Аспекти джайнізму» — стисла та оригінальна академічна праця, що звертається до витоків традиції джайнізму, спираючись на літературні та археологічні джерела. Вона розкриває основні принципи й елементи джайнізму та пояснює його ключові доктрини. Тут викладено засади джайнської етики, розказано історію джайнізму в різних регіонах Індії, наголошено важливість внеску джайнізму в індійську культуру.

До основного тексту доктор Санґаве додає словник найуживаніших у джайнізмі філософських і технічних термінів, а також вибрану бібліографію англomовних досліджень, присвячених джайнському вченню та культурі.

Сподіваємося, книга буде корисною як науковцям, так і всім охочим коректно і належним чином зрозуміти різні аспекти джайнізму.

УДК 234

Переклад за виданням: *Aspects of Jaina religion* by Dr. Vilas A. Sangave, Third edition, 2001, ISBN 81-263-0626-2

Усі права застережено. Жодну частину цього видання не можна відтворювати, зберігати в пошуковій системі або передавати в будь-якій формі та будь-якими засобами (електронними, механічними, фотокопіювальними чи іншими) без попереднього письмового дозволу власників авторських прав.

© Vilas A. Sangave, 1990
© Переклад Юрій Завгородній,
Дмитро Редька, 2019
© ТОВ “Сафран-ЛТД”, видання українською
мовою, 2023

ISBN 978-617-8209-02-5

Зміст

<i>Передмова перекладачів</i>	9
<i>Вступне слово</i>	15
<i>Передмова</i>	18
Розділ 1. Давність джайнізму	20
Значення джайнізму	20
Традиція тиртханкарів	21
Історична тяглість джайнської традиції	23
Джайнська традиція та буддизм	28
Джайнська традиція та індуїзм	29
Джайнська традиція та археологічні свідчення	30
Розділ 2. Засади джайнізму	34
Принципи джайнізму	34
Філософія джайнізму	36
Таттви джайнізму	38
Розділ 3. Доктрини джайнізму	47
Доктрина карми	47
Доктрина наявади	53
Доктрина сьядвади	57
Розділ 4. Звільнення — шлях джайнізму	61
Треступеневий шлях звільнення	61
Правильна віра	63

Слова вдячності від перекладачів

Висловлюємо щиру подяку видавництву Бгаратія Джнанпітх та особисто Сагу Акхілеш Джайну за надані права для публікації цієї книги в Україні.

Окремо дякуємо пану Віноду Дар'япуркару та порталу Jainworld.com за надану можливість участі у проєкті 24LMission.

Дякуємо Міжнародній школі джайнських студій (ISJS) в особі президента Шуган Джайна та виконавчого директора доктора Шринетра Пандея.

Також дякуємо колективу видавництва “Сафран”, Ларисі Карачевцевій — кандидатці філософських наук, науковій співробітниці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Наталії Павлик — аспірантці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, голові ГО «Сходознавчий гурток».

Words of gratitude from translators

We would like to express gratitude Bharatiya Jnanpith Publishing House and personally Sahu Akhilesh Jain for granting the rights to publish this book in Ukraine.

We wish to express our sincere appreciation to Mr. Vinod Dariapurkar and the Jainworld.com for the opportunity to participate in the 24LMission project.

We would also like to extend our sincere gratitude to Dr. Shugan C. Jain, President of ISJS — International School for Jain Studies, Dr. Shrinetra Pandey, Joint Director, International School for Jain Studies,

Safran LTD publishing house team,
Dr. Larysa Karachevtseva, PhD in Philosophy, researcher at H. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Nataliia Pavlyk — PhD candidate at H. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine, head of NGO «The Oriental Studies Circle».

Передмова перекладачів

Джайнізм вивчають у світі вже понад 200 років, однак в Україні ніколи не було опубліковано жодної книжки, присвяченої йому. Ви здивуєтесь, але переклад «Аспектів джайнізму» Віласа Адинатха Сангаве — це перша книжка про джайнізм, видана українською мовою. Тепер і ви маєте нагоду познайомитись із джайнізмом — однією з індійських дгармічних традицій (поряд з індуїзмом і буддизмом).

Слово «карма» відоме багатьом. У повсякденній мові можна почути вислови «не псуй собі карму», «додай плюс у карму». Більшість із тих, хто вживає це слово, знають, що воно східного або навіть індійського походження. І це правда. Та чи багато хто знає, що в джайнізмі, як одному з найдавніших індійських учень, поняття карми є центральним. Ба більше, вживаючи вислів «чистити карму» у повсякденному житті, ми й не підозрюємо, що робити це можна цілком цілеспрямовано, адже очищення карми є однією з головних цілей джайнізму.

Якщо ж ви раніше цікавились індійськими вченнями та вже знаєте про карму, то, прочитавши цю книжку, відкриєте цілком оригінальну концепцію, яка суттєво відрізняється від індуїстських і буддійських уявлень. Розуміння карми у джайнізмі тяжіє до підходів сучасної експериментальної науки, яка насамперед визнає те, що можна побачити, виміряти, зважити.

Джайнізм послідовно і максимально широко, наскільки це можливо для людини, обстоює принцип агімси, тобто утримання від заподіяння шкоди всьому живому. До живого належить не тільки людина, а й тварини, комахи і навіть мікроорга-

нізми. Тобто джайнізму ніколи не був властивий той агресивний антропоцентризм, який призвів людство і планетарну екосистему до світової екологічної кризи. Агімса вплинула не лише на індійське релігійне життя, а й на політичне. Магатма Ґанді у своїй боротьбі за незалежність Індії спирався на агімсу, він є ідеологом ненасильницьких методів опору.

Зараз популярними є різні види дієт, пов'язаних із невживанням м'яса в їжу, як-от вегетаріанство, веганство, лакто-вегетаріанство тощо. Багато хто думає, що це пов'язано з користю для здоров'я, і в цьому, звісно, є раціональний сенс. Однак джайни не їдять м'яса із зовсім інших причин. Із цієї книжки ви дізнаєтеся про витоки вегетаріанства.

Джайнська громада в Індії є невеликою групою — приблизно 0,4% від загальної кількості населення. При цьому вони — найосвіченіша громада (рівень грамотності 95%), а це для Індії високий показник. Їхня нечисленність не стає на заваді економічній успішності. Внесок джайнів у валовий внутрішній продукт значно перевищує частку в загальному населенні Індії. Упродовж всієї своєї історії і до сьогодні джайни демонструють вражаючий приклад надзвичайно вдалого співіснування меншини у щільному оточенні, де домінують інші.

Ця книжка — стисле знайомство з джайнізмом. Водночас її зміст насичений термінологією, власними іменами і реаліями. Особливо складні фрагменти ми пояснили у примітках, але їхня кількість була свідомо обмежена, щоб не надто відволікати увагу читача від головного тексту. Окрім того, в нагоді стане і підготовлений автором термінологічний словник.

У вітчизняній гуманітарній сфері багато що робиться вперше. Склалося так, що ми маємо долати відстань від тих країн, які завжди були включені у світовий контекст. Тому просимо читача вибачити усі наші недогляди.

Сподіваємось, видання «Аспектів джайнізму» сприятиме подальшому зацікавленню джайнізмом в Україні.

*Юрій Завгородній,
Дмитро Редька.*

Вступне слово

Під час підготовки рукопису «Аспекти джайнізму» доктора Віласа Санґаве відбувався інтенсивний обмін думками. Цю книгу вдалося видати завдяки активному сприянню президента видавництва «Бґаратія Джнанпітх» Падма-бгушана Сагу Шриякса Прасада Джайна.

З-поміж усіх досі виданих англійською мовою праць про джайнізм (деякі з них серйозні, деякі — надто стислі) «Аспекти джайнізму» вирізняються завдяки поєднанню ґрунтовності з доступністю.

Заслуга доктора Санґаве в тому, що йому вдалося яскраво й вишукано поєднати історію, археологію, філософію, літературу, політичні аспекти й соціальну етику так, аби все це гармонійно ілюструвало славу джайнізму та його основної засади універсального співстраждання — агімси.

Як видно з назви, ця праця не охоплює всіх можливих нюансів філософії чи розмаїття релігій та світської літератури, що накопичилися протягом століть піонерської роботи великих учителів та вчених, які писали пракритом, санскритом, мовою апабґрамші та іншими регіональними мовами.

У цій роботі немає детального опису досягнень мистецтва та архітектури, але є панорамний погляд на всі вищезгадані аспекти, аби читачі могли досить добре ознайомитися із засадами джайнізму та джайнською культурою, а також із кодексом поведінки аскетів і мирян. У цій книжці, на відміну від інших, кожен аспект постає частиною єдиного органічного цілого, засади джайнізму інтерпретовано в контексті їхнього практичного

застосування, а його сенс розкрито з універсальних позицій. Суть джайнізму — в особливому підході до духовного поступу особистості, добробуту людства та захисту всього живого в мінливому середовищі.

Саме щоб це підкреслити, автор кілька разів описує ті самі засадничі соціальні та етичні концепції в різних контекстах. Це не означає, що вони позаконтекстні, — вони просто набувають нових сенсів у кожному відповідному розділі:

1. Особливості джайнської етики (розділ 6).
2. Внесок джайнізму в індійську культуру (розділ 9).
3. Значення джайнізму (розділ 11).

Як фахівець із соціальних наук, доктор Сангаве подає свої думки та узагальнення щодо деяких складних філософських тем, підкріплюючи їх авторитетними й виразними цитатами — наприклад, розкриваючи тему філософії карми, цитує працю доктори Шарлотти Краузе «Спадщина останнього аргату»: «Джайнізм не залякує своїх послідовників жахами карми й не знуджує нездоровим манірним фаталізмом, як, на думку багатьох, роблять усі східні релігії. Навпаки, він виховує людей справжніми героями у битві за істинну перемогу».

Хоча доктор Краузе на цьому й не наголошує, а доктор Сангаве не робить про це окремої примітки чи коментаря, очевидно, що вищенаведена проста цитата підсумовує, хто такий джина і що таке джайнізм.

В одинадцяти розділах і на майже двохстах сторінках доктор Сангаве запропонував стислий виклад усіх аспектів джайнізму. Посібник прислужиться тим, хто хоче розуміти не лише засади джайнізму, а і його історичну та соціальну перспективу, що роз-

криті в логічній послідовності. Автор і видавець прагнули зробити книжку корисною та зрозумілою і для зарубіжного читача.

Автор та «Бгаратія Джнанпітх» радо приймуть будь-які пропозиції та додаткові матеріали для вдосконалення і покращення книжки.

Лакшмі Чандра Джайн

Передмова

Англомовні книжки про джайнізм, цю давню та неповторну релігію Індії, написані іноземцями та індійськими дослідниками, опубліковані переважно в першій половині ХХ ст. Багато з них були навчальними посібниками для досвідчених релігієзнавців, і зараз їх важко знайти навіть для згадки у списку літератури. Крім того, деяким із цих книжок властиві упередженість чи сектантський підхід. Чимало з них присвячено опису філософії джайнізму, в деяких ідеться про джайнське мистецтво та історію джайнізму в різних регіонах Індії. За цих обставин давно з'явилась нагальна потреба підготувати стисле англомовне видання, своєрідний вступ до джайнізму, який би торкався не тільки таких важливих його складових, як філософія та етика, а й історії, поширення та ролі загалом. Будемо сподіватись, що «Аспекти джайнізму», стисле й оригінальне академічне видання, яке ви тримаєте в руках, задовольнить вищезгадану потребу.

На основі літературних та археологічних джерел тут стисло окреслено давній період джайнізму, головні його принципи та елементи, висвітлено важливі доктрини, пояснено троїстий шлях звільнення, детально викладено етичний кодекс, розкрито специфічні риси етики, описано великі й малі напрями вчення та його історію в різних частинах Індії, наголошено значущість внеску джайнізму в індійську культуру та проаналізовано його важливість із соціальної точки зору. Книжка містить покажчик уживаних філософських і технічних термінів та вибрану бібліографію англомовних досліджень. Сподіваємося, що вона стане в пригоді як науковцям, так і непрофесійним читачам — усім,

хто бажає мати об'єктивне, коректне і належне розуміння різних аспектів джайнізму.

Я неймовірно втішений, що Падмабгушан Сагу Шриянс Прасад Джайн, найшановніший старійшина джайнської громади Індії, так само прагнув мати оригінальний англomовний вступ до вивчення джайнізму англійською мовою для зацікавлених читачів у всьому світі, які відтепер зможуть отримати адекватне розуміння основних засад джайнізму і його ролі у збагаченні соціального життя та культури Індії. Тож я дуже вдячний Сагу Шриянсу Прасаду, що він не тільки надихнув мене на написання цієї книжки, а й постійно заохочував під час роботи над нею.

Я також безмежно вдячний Шри Ашоці Кумару, довіреному керівникові, а також іншим поважним членам «Бгаратія Джнанпітх» (Нью-Делі) за публікацію. Я так само дуже вдячний доктору Гокулу Прасаду Джайну, заступнику директора «Бгаратія Джнанпітх», за особливі зусилля, докладені для появи книжки, так гарно і так швидко виданої. Я завдячую Шри Лакшмі Чандрі Джайну, колишньому директору «Бгаратія Джнанпітх», пандиту Ніраджу Джайну із Сатни (Мадг'я-Прадеш) і пану Рамкришнану («Бгаратія Відья Бгаван», Бомбей) за корисну критику рукопису.

Мені надзвичайно прислужилася добре укомплектована бібліотека коледжу Раджарам (Колгапур). Свою подяку також висловлюю Шри Могану Патілу за охайний друк.

Вілас Адинатх Санлаве

Дослідницький інститут Сагу,
університет Шіваджі, Колгапур,
День республіки, 1990 рік

Розділ 1. Давність джайнізму

Значення джайнізму

Буквально *джина* (*jina*)¹ означає «переможець», тобто той, хто за допомогою постійних зусиль поборов такі мирські пристрасті, як бажання, злість, гнів, жадібність або гординя, та звільнився від обмежень мирського існування, циклу народжень та смертей. Отже, джина — це людина, а не надлюдська істота чи втілення всемогутнього Бога. Цим словом називають духовного переможця.

Відтак, людські істоти мають потенціал стати джинами, адже джини — це звичайні люди, що здобули вище знання, опанували свої бажання та звільнилися від усіх прив'язаностей і відраз. Джайнізм, таким чином, є сукупністю принципів, сповідуваних джинами. Тому джайнізм не є *анаурушею* (*apauruseya*), тобто вченням, що запропоноване нелюдською істотою чи базується на сакральній книзі нелюдського походження. Навпаки, ця традиція має цілком людське походження та проповідувана тими, хто досягнув усевідання та самоконтролю завдяки особистим зусиллям. Коротко кажучи, джайнізм є сутністю проповідувань тих досконалих душ, які досягли стану джини.

Термін «джайнізм» пов'язаний з ученням, яке сповідували та проповідували джини, тобто послідовники цього шляху. Він є англійським перекладом оригінального санскритського сло-

¹ Окремі санскритські слова вживаються у словниковій формі. Поодинокі слова і фрази на деванагарі не наводяться. — *Тут і далі прим. пер.*

ва *джайна-дгарма* або ж *джина-дгарма*. Ось чому такі німецькі джайнологи, як Ернст Леуманн (Ernst Leumann), Моріс Вінтерніц (Moriz Winternitz) та Вальтер Шубрінг (Walther Schubring) надавали перевагу терміну *джинізмус* або *джинізм*. Обидва терміни, тим не менш, коректні. Таким чином, *джайнізм* означає традицію, якої дотримуються *джайни*, а *джинізм* означає вшанування *Джини*. Але серед двох термінів *джайнізм* і *джинізм* перший є більш популярним, і обидва використовуються у літературі та мові.

Традиція тиртханкарів

Коли джини здобувають вище знання, їх звать *кевалі-джини* (*kevali-jina*), тобто джини, що досягли *кевала-джняни* (*kevala-jñāna*), безмежного знання. Такі кевалі-джини бувають двох видів: *саманья-кевалі* (*sāmānya-kevalī*) та *тиртханкара-кевалі* (*tīrthaṅkara-kevalī*). Тоді як *саманья-кевалі* це джини, зосереджені на власному звільненні, тиртханкара-кевалі є джинами, які після досягнення *кевала-джняни* дбають не лише про своє звільнення, а й замислюються про те, як показати шлях звільнення іншим. Ці тиртханкара-кеваліні загалом відомі як тиртханкари, бо вони розбудовують брід, який провадить людей крізь великий океан існування. Термін «тиртханкар» буквально означає таке:

«tarati saṃsāra-mahārṇavam yena nimittena tat tīrtham.
Tīrthaṃ karoti iti tīrthaṅkaraḥ»

(तरति संसार-महार्णवं येन निमित्तेन तत् तीर्थम् ।
तीर्थं करोति इति तीर्थकरः ।)

Тобто те, що допомагає нам перетинати океан мирського життя, відоме як *тиртха* (*tīrtha*), а особу, яка здійснює тиртху, називають *тиртханкаром* (*tīrthaṅkara*).

Отже, тиртханкари — це видатні особи, що окреслюють шлях остаточного звільнення або ж емансипації всіх людей з послідовності народжень і смертей.

Відповідно до джайнської традиції, у минулі часи було 24 тиртханкари, тобто Великих Учителів, за теперішнього часу їх існує 24, і так само 24 тиртханкари з'являться в майбутні часи. За традицією, імена двадцяти чотирьох тиртханкарів, тобто Великих Учителів, у теперішні часи такі:

1. Ришабга-натха² (ṛṣabha-nātha) або Адинатха (ādi-nātha),
2. Аджита-натха (ajita-nātha),
3. Самбгава-натха (sambhava-nātha),
4. Абгінандана-натха (abhinandana-nātha),
5. Суматі-натха (sumati-nātha),
6. Падма-прабга (padma-prabha),
7. Супаршва-натха (supārśva-nātha),
8. Чандра-прабга (chandra-prabha),
9. Пушпаданта (puṣpadanta) або Сувідгі-натха (suvīdhinātha),
10. Шітала-натха (śītala-nātha),
11. Шреямса-натха (śreyāṃsa-nātha),
12. Васупудж'я (vāsupūjya),
13. Вімала-натха (vimala-nātha),
14. Ананта-натха (ananta-nātha),
15. Дгарма-натха (dharma-nātha)
16. Шанті-натха (śānti-nātha),
17. Кунтху-натха (kunthu-nātha),
18. Ара-натха (ara-nātha),

² Усі імена тиртханкарів можуть уживатися або з другою частиною — *натха* («учитель»), *дева* («бог»), *прабга* («світлість»), — або без неї. Наприклад, Ришабга-натах та Ришабга.

19. Маллі-натха (malli-nātha),
20. Мунісуврата-натха (munisuvrata-nātha),
21. Намі-натха (nami-nātha),
22. Немі-натха (nemi-nātha),
23. Паршва-натха (pārśva-nātha),
24. Магавіра (mahāvira), Вардгамана (vardhamāna) або Санмати (sanmati).

Отже, традиція тиртханкарів у теперішні часи починається з Ришабги, першого тиртханкара, а завершується Магавірою, двадцять четвертим тиртханкаром. Існує постійний зв'язок між усіма двадцятьма чотирма тиртханкарами, які проповідували у різні періоди історії Індії. Це означає, що вчення, яке вперше викладав Ришабха у далекому минулому, було наслідуване двадцятьма трьома тиртханкарами протягом їхнього життя на благо всіх живих істот.

Як зазначено вище, Магавіра є двадцять четвертим тиртханкаром у цьому переліку. Серед пересічних людей поширене цілком хибне уявлення, що саме Магавіра — засновник джайнізму. На сьогодні історики визнали, що Магавіра не є засновником джайнізму, а проповідував учення, що вже існувало від найдавніших часів.

Історична тяглість джайнської традиції

Історична тяглість джайнської традиції наочно підтверджується літературними та археологічними свідченнями. Традиційна історія джайнізму від найдавніших часів до останнього тиртханкара Магавіри (VI ст. до н. е.) може бути послідовно простежена та підтверджена фактами, що збережені джайнізмом. За джайнським ученням, Усесвіт з усіма його складовими та компонентами не має ні початку, ні кінця, він є вічним і безмежним. Вважаєть-

Кінець безкоштовного уривку.
Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію
книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ